

16 ZKD (Zentraler Kurierdienst)

ZKD-post - een leuke aanvulling voor een thematische verzameling, maar wat is nu ZKD?

ZKD-zendingen (Zentraler Kurierdienst) verschenen onmiddellijk na de val van de Berlijnse Muur in 1989 op de filatelistische markt. Ik had de gelegenheid om de 'intrede' van deze DDR-artikelen op de West-Duitse verzamelaarsmarkt te observeren, inclusief zendingen die voorheen zeer weinig bekend waren en in feite verboden waren voor de filatelistische handel.

In de tijd van de zogenaamde Koude Oorlog tussen de DDR en de Bondsrepubliek Duitsland werd het noodzakelijk geacht – aan de oostkant van de grens – effectieve maatregelen te nemen om de veiligheid van het verzenden van officiële correspondentie van staats-, administratieve en economische instanties te garanderen. In februari 1952 introduceerde het plaatselijke ministerie van Binnenlandse Zaken een aparte postdienst, bedoeld voor zendingen van overheids- en overheidsinstanties. Een van de doelstellingen was het voorkomen van het smokkelen van "vijandige" documenten in de postcirculatie. De pakjes van de autoriteiten werden snel afgeleverd door boodschappers van aangewezen postkantoren. Deze dienst stond niet specifiek op de enveloppen vermeld. In oktober 1952 werd de zogenaamde administratieve post, voorzien van een speciale aantekening "Verwaltungswertpost". Vanaf juni 1954 werd het bovendien rood gemarkeerd op de pakketten. Verzendingen naar particulieren waren verboden. Dit formulier werkte tot eind maart 1956.

Op 15 augustus 1954 werd, in overleg met het Ministerie van Binnenlandse Zaken, begonnen met de uitgifte van officiële postzegels (*Dienstmarken*). Alle staatsorganen en -instellingen, bedrijven en administraties van de staatseconomie en staatshandel waren verplicht deze te gebruiken. Politieke partijen, massaorganisaties en coöperaties zouden het gebruik van dergelijke postzegels kunnen aanvragen.

Postzegels (*Dienstmarken*) DDR die verschillen in de kompasboog (rechts en links) in het nationale embleem

De frankeermachines die voorheen in deze eenheden in gebruik waren, mochten blijven gebruikt worden, op voorwaarde dat de afdrucken uitsluitend paars zouden zijn. Officiële postzegels mochten alleen worden gebruikt om officiële correspondentie te frankeren. Pakketten werden op bepaalde tijden bij aangewezen postkantoorlokalen afgeleverd door mensen met speciale identiteitskaarten.

De administratieve postprocedure voldeed blijkbaar niet aan de veiligheidseisen van de DDR-regering en daarom werd op 10 oktober 1955 de Centrale Koeriersdienst - ZKD (*lees: tset-ka-dee*) opgericht. Dit betekende de liquidatie van vrijwel alle resterende koeriersdiensten (behalve de koeriersdiensten van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en het Ministerie van Buitenlandse Zaken). De ZKD Koeriersdienst rapporteerde rechtstreeks aan de minister van Binnenlandse Zaken en maakte gebruik van de infrastructuur, inclusief transport, van Deutsche Post.

Vanaf april 1956 konden centrale staatsautoriteiten, provincie-, stads- en gemeenteraden, ondernemingen en staatsinstellingen en fabrieken, inclusief commerciële, gebruik maken van de koeriersdiensten van de ZKD. Op enkele specifieke uitzonderingen na was het niet toegestaan om via ZKD pakketten te versturen naar politieke partijen, coöperaties, banken, spaarbanken of particulieren.

In de daaropvolgende dertig jaar werden de principes van het postverkeer in officiële zendingen vele malen gewijzigd. Voor dit doel werden verschillende uitgiffen van zegels, vignetten en stickers uitgegeven en gebruikt. De geldigheidsduur van de circulatie van de meeste ervan was slechts beperkt tot een periode van enkele maanden (?).

Een aantal voorbeelden van Dienstmarken (1956-1964) die gebruikt werden voor officiële post

De zegels voor officiële post zien er niet aantrekkelijk uit om te gebruiken voor thematische verzamelaars. Er zijn echter uitzonderingen.

Interessant materiaal voor thematische filatelisten zijn echter de zogenaamde "Kasten-Stempel" (letterlijk 'doosstempel', d.w.z. rechthoekige stempels met daarin een tekst) van de Centrale Koeriersdienst of de perfin op ZKD-zegels. Ondanks een breed assortiment met een ruime thematische keuze en zeer betaalbare marktprijzen voor brieven met 'Kasten-Stempel', zien we ze niet zo vaak in thematische verzamelingen opduiken.

De zending uit Saalfeld (Agricola-ziekenhuis) kan gebruikt worden in een thematische verzameling over gezondheidszorg of mineralogie (Georgius Agricola wordt beschouwd als de vader van de mineralogie).

De meeste bewaarde ZKD-stukken vertonen (ondanks het verbod op bewaring en archivering) duidelijke gebruikssporen (met schuin gedrukte of deels onduidelijk weergegeven stempels). De 'doosstempel' aan de linkerkant van de envelop is een verzendstempel en geeft ook aan dat deze tot het ZKD-koeriersstelsel behoort.

Als de ontvanger van de post geen deel uitmaakte van het systeem, dan werden er transparante stickers aangebracht of werd de juiste informatie op de envelop gestempeld, en werd de brief naar het reguliere postverkeer gestuurd. Naast de gegevens zien we de data en initialen van de ZKD-controlefunctionarissen.

In de daaropvolgende jaren vonden er nog verdere veranderingen plaats in het systeem van deze koerierdiensten. Naast het verbod op het gebruik van enveloppen met een cellofaanvenster werden twee stickers (alternatief: grote postzegels) geïntroduceerd om genummerde zendingen te markeren met "vertrouwelijke officiële zaken" (VD - *Vertrauliche Dienstsache*) en "met ontvangstbevestiging" (ZU - *mit Zustellungsurkunde*).

Perfin van Carl Zeiss uit Jena op een Dienstmarke met nationaal embleem (zie vorige blz.)

2 voorbeelden van ZKD-stempels uit mijn collectie: stempel van de Schott & Gen. glasfabriek in Jena; fosforkunststempelfabriek Coswig in Steudnitz

Een typische ZKD-koerierszending uit 1965 - vanuit het districtsziekenhuis Agricola. Sinds 1991 het hoofdkantoor van het kliniekcomplex "Georgius Agricola" GmbH.

Uit de informatie op de enveloppen blijkt dat zowel de betonproductiefabrieken in Wernshausen als de redactie van het tijdschrift "Die Deutsche Post" geen deelnemers waren van het ZKD-koeriersstelsel, waarvan de afzenders van beide zendingen (de bouwmaatschappijfabriek en de directie van het concertgebouw uit Leipzig) er niets hoefden van te weten.

Vertrouwelijke ZKD-zending van het Geologisch Onderzoeksinstituut in Schwerin

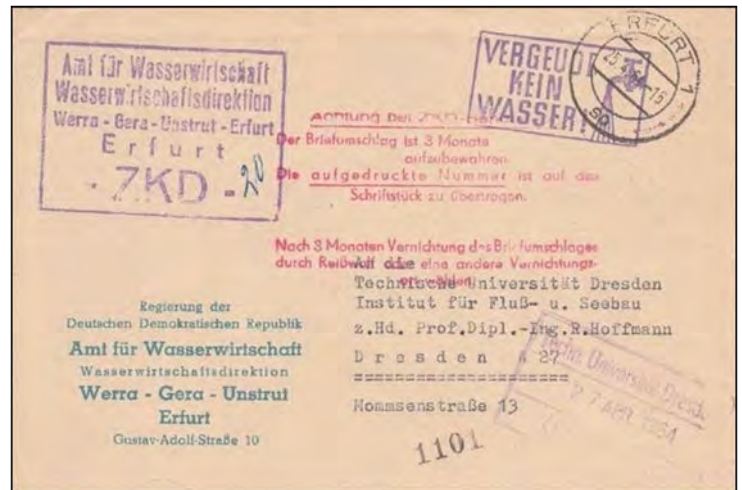

Vertrouwelijke ZKD-zending van het treinstation in Fürstenwalde

ZU-strookje voor zendingen "met ontvangstbevestiging".

Op de zending vanuit Fürstenwalde zien we ook een stempel waarop staat dat de gebruikte envelop moet worden teruggestuurd naar het kantoor dat binnen het bedrijf verantwoordelijk is (de directie van de Deutsche Reichsbahn in Berlijn) voor de distributie van inkomende correspondentie. Andere ZKD-informatiestempels zijn nog bizarder.

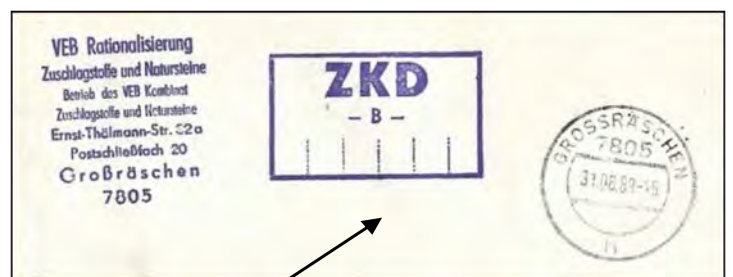

Een zending van de Directie Waterbeheer in Erfurt uit 1964. Een stempel met soortgelijke informatie als bij stempel van Leipzig (links). Bij daaropvolgende wijzigingen in de werking van ZKD-zendingen werd een deel van de tekst van de stempel verwijderd, waaronder: verbod op het afscheuren van tekens uit de envelop.

Fragment van een pakket uit een chemisch pakhuis in Leipzig uit 1960. Een stempel met aanvullende informatie over de verplichting om de envelop van deze brief 3 maanden te bewaren en uiteindelijk te vernietigen in een papierversnipperaar of iets dergelijks. In het verzonden document dient het nummer op de envelop (19478) te worden vermeld, daarnaast informatie over het verbod om ZKD-zegels van enveloppen af te scheuren (die stonden echter niet op deze envelop).

Tegen het einde van hun bestaan veranderden de ZKD-stempels hun uiterlijk dramatisch en zijn ze niet langer geschikt voor onze thematische verzamelingen.

Voorbeeldstempel van 1988 (einde van het bestaan van ZKD)

Frankeerstempels met Zentraler Kurierdienst in plaats van Deutsche Post bij de frankering zijn niet erg populair op de filatelistische markt.

ZKD-stempel in de frankermachine van het Ministerie van Chemische Industrie in Berlijn uit 1958.

Doordat er een deel van de correspondentie naar ontvangers buiten het ZKD-systeem werd verzonden, moesten bedrijven en instellingen soms gebruik maken van meerdere frankeremachines. In tegenstelling tot de ZKD-stempels, die daaropvolgende transformaties ondergingen (voornamelijk grafisch), behielden de tariefstempels op de frankerestempels hun traditionele karakter.

Eind juni 1990 werd de Centrale Koeriersdienst opgeheven. De bijna vijftiendjarige geschiedenis illustreert perfect de toenmalige 'waan' van het totale systeem van controle over alles en iedereen in het land van onze voormalige bureaus (*n.v.d.r.: de auteur van dit artikel komt uit Polen*). Het is voor ons nog steeds moeilijk om sommige van deze acties te begrijpen.

De universaliteit van het ZKD-systeem betekende dat duizenden bedrijven en andere instellingen op deze manier actuele officiële correspondentie verzonden en ontvingen. Daarom zijn er duizenden stempels gemaakt voor honderden filatelistische onderwerpen. Tijdens het werken aan het materiaal voor dit artikel konden duizenden ZKD-zendingen tegen zeer betaalbare prijzen op internetveilingen gevonden worden [zoek op "ZKD" op eBay - meer dan 6000 items in november 2021, nu nog altijd meer dan 5400; ook op delcampe meer dan 5000 items ZKD beschikbaar].

Door de strenge beperkingen die werden opgelegd aan het overtreden van de regels voor het bewaren van deze correspondentie, hebben dertig jaar na de val van de Berlijnse Muur veel individuele, bijzonder interessante exemplaren van deze stempels al lang hun fans gevonden op de verzamelaarsmarkt. Niettemin heb ik, om een breder inzicht te krijgen in het scala aan onderwerpen, verschillende voorbeelden van stempels geselecteerd (alfabetisch, per stad) die beschikbaar zijn op het grootste internetportaal. De gepubliceerde stempels verschijnen op complete poststukken (met adressen en zakelijke aantekeningen).

Twee verschillende machines met identieke graphics, gebruikt in de petrochemische fabrieken van BUNA (1960 en 1965).

Frankeerstempel uit de fabriek van de ooit beroemde DDR-vrachtwagens en bussen "Robur" in Zittau (1957)

Een frankerestempel van de textiel fabrieken Neugersdorf (1978).

Producent van marjolein

Anti-tuberculose en longziektekliniek

Duitse Spoorwegen - bruggen

DEFA filmproducent - techniek

Duits mode-instituut (Berlijn)

Gloeilampenfabriek

Muziekuitgeverij "Lied van de Tijd"

Winkelders

Onderdelen van landbouwmachines & tractoren

Wagonfabriek (locomotieven)

Wol- en zijdefabrieken (weverijen)

Faculteit economie - Martin-Luher-Universiteit (Halle)

Minerale oliën en organische grondstoffen

Friedrich-Schiller-Universiteit (Jena)

Polikliniek (ziekenhuis) in de Joeri-Gagarin-straat

Taxibedrijf (Leipzig)

Bosbouwprojecten (Potsdam)

Bruinkoolmijnen (Profen)

Fruut-, groente- en aardappelverwerkingsbedrijf

Penitentiaire inrichting (gevangenis)

Onderzoeksinstituut voor schoenen (Weissenfels)

Drukkerij "Het vrije woord" (Suhl)

De fabriek voor leren schoenen "Vlag van de vrede" (Weida)

Voor een beter begrip is het noodzakelijk enkele van de afkortingen die op deze postzegels voorkomen te ontcijferen:

- VEB (Volkseigener Betrieb) – staatsbedrijf;
- VVB (Vereinigung Volkseigene Betriebe) – een groep (vereniging) van staatsbedrijven;
- VVHB (Verein Volkseigener Handelsbetriebe) - een complex van handelsbedrijven in staatseigendom.

Zoals u gemakkelijk kunt zien, komen deze stempels uit verschillende perioden waarin het ZKD-systeem actief was (zie - de ontwikkeling van codenummers op afzonderlijke items).

Terwijl ik de waarden bekeek, kwam ik op sommige stempels bedrijfsnamen tegen die tegenwoordig behoorlijk humoristisch klinken (zie laatste 3 voorbeelden hierboven).

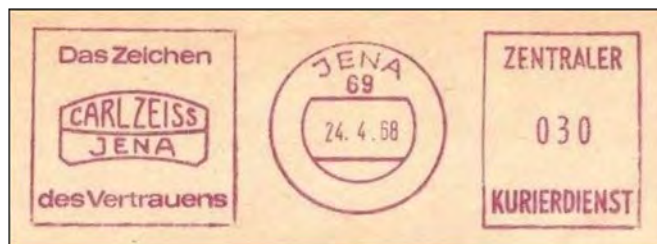
Voorbeelden met interessante afbeeldingen van ZKD-frankeermachines zijn veel moeilijker te vinden. Van alle ZKD-brieven zijn er slechts enkele met frankeerstempels aangetroffen.

Dieselmotor uit de fabriek voor zware machines Karl Liebknecht in Maagdenburg (1958)

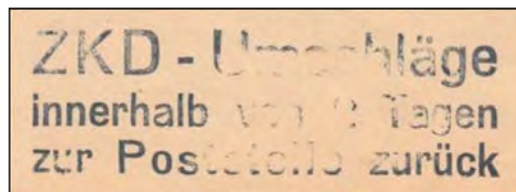

"Martin (een oven) heeft schroot nodig.
Help allemaal mee!" (1958).

Carl Zeiss Jena - "Een teken van vertrouwen"

... en vergeet het niet: "ZKD-envelopen binnen 2 dagen terugsturen naar kantoor."

Dit artikel verscheen voor het eerst in TEMATICA nr. 34 (2022), het blad van de Poolse thematische filatelie (gevestigd in Poznan, met dank aan Marek Zbierski).

Stempel met aanvullende informatie op sommige ZKD-zendingen.

Steek eens een ZKD in jouw verzameling...

Ook bij ons kom je ze maar zelden tegen in thematische verzamelingen, ook al zijn er honderden, zoniet duizenden verschillende stempels - voor ieder wat wils. Hieronder een mooi voorbeeldje uit de verzameling "Chocolade" van Johann Vandenhaute - een schitterend thematisch detail van "machines voor verpakking van chocolade".

East German Central Courier (ZKD - 1962) cancel. These port free cancels were used on mail from the Interior Ministry to other government departments and companies.